

SANKTUARIA PASYJNO-MARYJNE MIEJSCEM FORMOWANIA DOJRZAŁEJ POSTAWY RELIGIJNEJ

Inspiracją do podjęcia opracowania tak sformułowanego tematu były słowa papieża Jana Pawła II zawarte w książce *Przekroczyć próg nadziei*. Ojciec Święty pisze: „Od najmłodszych lat maryjność wiązała się więc dla mnie ściśle z wątkiem chrystologicznym. W tym kierunku wychowywało mnie właśnie Kalwaryjskie sanktuarium”¹.

W Kościele katolickim większość sanktuariów (ok. 85%) związana jest z kultem maryjnym. Podobnie jest i w Polsce, przy czym tu wśród najbardziej znanych są też sanktuaria pasyjne (Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Pałacowska i inne), w których żywy jest również kult maryjny. Dlatego właśnie podjęto się opracowania zagadnienia roli tych ośrodków w formowaniu dojrzałej postawy religijnej.

Wśród teologów żywa jest refleksja dotycząca Maryi Matki Syna Bożego, Jej roli w dziele zbawienia oraz miejsca w Kościele i życiu poszczególnych wiernych. Ponieważ Maryję w pełni można poznać tylko w świetle Jezusa Chrystusa, w całościowym schemacie dogmatyki jest Ona – jak wiadomo – ukazywana po chrystologii i soterologii, ściśle mówiąc w ramach eklezjologii. Jak wiadomo, ten traktat obejmuje zagadnienia związane z obecnością Jezusa Chrystusa w świecie, tak w aspekcie nadprzyrodzonym, jak historycznym i socjologicznym. Nie ulega wątpliwości, że Maryja odegrała ważną rolę w historii zbawienia, należy do Kościoła i reprezentuje tych, którzy tworzą Kościół, zajmuje Ona miejsce najwyższe po Chrystusie, a zarazem jest Ona wszystkim uczniom Chrystusa najbliższa.

Niniejsze refleksje socjologiczno-teologiczne koncentrują się na zagadnieniu praktycznym, pastoralnym i zmierzają do udzielenia odpowiedzi na pytania: w jakim zakresie sanktuaria pasyjno-maryjne są miejscem formowania dojrzałej postawy religijnej oraz jakie są determinanty tego procesu? Nie ulega wątpliwości, że istnieją duże możliwości oddziaływania miejsc świętych na osobowość

¹ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori, Lublin 1994, s. 158.

przybywających do sanktuariów wiernych. Warto więc przeanalizować, w jaki sposób może dokonywać się ten proces oraz jaka jest recepcja idei – lub ściśle – wartości pasyjno-maryjnych wśród pielgrzymów nawiedzających sanktuaria.

UŚCIŚLENIA TERMINOLOGICZNE. ROZUMIENIE DOJRZAŁEJ POSTAWY RELIGIJNEJ KATOLIKA

Postawę najczęściej definiuje się jako pewną gotowość, dyspozycję lub predyspozycję do określonego zachowania wobec danego przedmiotu postawy².

Mówiąc o dojrzałości religijnej należy zaznaczyć, że istnieje wiele jej koncepcji³. Oczywisty jest fakt, że człowiek osiągnąwszy określony wiek życia (dojrzałość w aspekcie prawnym) nie staje się automatycznie dojrzały osobowościowo, a tym bardziej nie staje się takim w zakresie religijnym (ciekawe spostrzeżenia podaje na ten temat G. W. Allport⁴).

Nie jest łatwo sprecyzować dokładnie i wyczerpująco wszystkie kryteria dojrzałej postawy religijnej. Można jednak wyznaczyć kilka bezspornych komponentów takiej właśnie postawy. Oto one: świadomie przyjęty światopogląd religijny, żywe i głębokie uczucia religijne i konsekwentne postępowanie religijne. Omówimy teraz ogólnie poszczególne elementy dojrzałej postawy religijnej.

1. Świadomie przyjęty światopogląd religijny. Światopogląd to pogląd człowieka na całą rzeczywistość, ogólnie mówiąc „to pogląd na świat”, przy czym „świat” rozumiemy tu jako całą rzeczywistość, wszystko co istnieje, łącznie z „rzeczywistością pozaempiryczną”⁵. Z tego tytułu każdy światopogląd musi się więc ustosunkować do problemu istnienia Boga. Innymi słowy światopogląd to globalna interpretacja i ocena świata⁶. To pewien zasób wiadomości, mniej lub więcej logicznie powiązanych, w których wyrażają się sądy jakiegoś człowieka o świecie i zachowaniu się w nim⁷. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że chrześcijańska wiara jest nie tylko światopoglądem, ale egzystencjalnym aktem wyboru Chrystusa jako Boga i przyjęcia Jego nauki.

Chrześcijański dojrzały światopogląd to świadome przyjęcie – z wewnętrznym przeświadczeniem o ich prawdziwości – prawd religijnych oraz ocenianie

² S. Nowak, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. S. Nowak, Warszawa 1973, s.23.

³ Por. S. Kuczkowski, *Psychologia religii*, Krakow 1993, s. 85.

⁴ G.W. Allport, *The individual and his religion. A psychological interpretation*, New York, Macmillan, 1976.

⁵ Por. R. Robertson, *The Sociological Interpretation of Religion*, Oxford 1970, s. 43.

⁶ Por. K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin 1971, s. 1.

⁷ Por. P. Chojnowski, *Podstawy filozofii chrześcijańskiej*, Warszawa 1955, s. 148.

wszelkich zjawisk i wartości według doktryny i norm religii chrześcijańskiej, a w naszym rozumieniu religii katolickiej.

2. Drugim komponentem postawy religijnej są uczucia religijne. Uczucia religijne, wyrażają się w miłości, przeżywaniu tajemniczości, szacunku, lęku, zależności, zachwyty, niekiedy w mistycznym, ekstatycznym kontakcie i zjednoczeniu z Bogiem.

3. W postawie ważny jest element konsekwencyjny, czyli postępowanie. Przez postępowanie religijne rozumiemy wszelkie „zachowania religijne”. Są to wszelkie formy pozytywnej aktywności człowieka skierowane ku Bogu, czyli kult, który wyraża się w oddawaniu czci Bogu przez praktyki religijne prywatne i publiczne oraz konsekwentne stosowanie się w życiu osobistym i społecznym do norm etyki chrześcijańskiej, ściślej katolickiej, czyli moralność chrześcijańska.

Reasumując można stwierdzić, że dojrzała postawa religijna katolika to stan i ukierunkowanie umysłu i woli, dzięki któremu człowiek świadomie uznaje – zgodnie z nauką Kościoła – rzeczywiste istnienie Boga osobowego, ujmuje sens swego „ja” i otaczającego świata w stosunku do Niego, gorliwie oddaje Mu należną cześć, przeżywa Go jako swą najwyższą wartość i łączy się z Nim w aktach żarliwej miłości oraz stara się dostosować swoje osobiste postępowanie do Jego praw⁸.

Należy zasygnalizować, że postawę rozumiemy tu jako składnik osobowości człowieka. Przyjmujemy więc, że postawy są uwarunkowane określoną strukturą osobowości⁹.

FENOMEN MIEJSC ŚWIĘTYCH W POLSCE

Fenomen miejsc świętych od lat budzi zainteresowanie naukowców dążących do wyjaśnienia tego zjawiska. Badania dowodzą, że człowiek zawsze wybierał miejsca, które przeznaczał dla Boga (bóstwa). Często w takich miejscach budował jakiś ołtarz i składał ofiary. Niekiedy stawiał bardzo okazałe budowle, by zmanifestować przekonanie o wielkości i niezwykłości Boga.

Można stwierdzić, że w zasadzie wszystkie wielkie i znane religie świata mają miejsca kultu oraz własne „miejsca święte”, czyli sanktuaria. Sanktuarium to miejsce w sposób szczególny uświęcone, przepojone *sacrum*. To miejsce szczególnej obecności Boga.

Z Biblii znany jest opis, jak Mojżesz widział płonący krzew, który się nie spalał. Podchodzi, aby sprawdzić to niezwykle zjawisko, i słyszy głos: „Mojżeszu,

⁸ Por. E. Wilemski, *Wpływ środowiska na postawę religijną młodzieży*, „Collectanea Theologica” 35(1964), s. 81.

⁹ Por. W. Prężyńska, *Intensywność postawy religijnej*, Lublin 1973, s. 50.

nie zbliżaj się! Zdejm sandały z nóg, gdyż miejsce, na którym stoisz, ziemią świętą jest” (Wj 3, 5). W teologicznym rozumieniu można więc stwierdzić, że są na ziemi miejsca szczególnej obecności Boga.

Należy zauważyć, że poszczególne religie na wiele sposobów rozumieją *sacrum*. Stąd występują różne określenia tych specyficznych przestrzeni, które – według przekonania wierzących – są w różnym stopniu „nasycone” świętością. Dlatego nie tylko mówi się o miejscach świętych (*sacrum*) i miejscach świeckich (pogańskich – *profanum*), ale religioznawcy używają jeszcze terminu „hierofancja” dla oznaczenia sposobu, w jaki przejawia się *sacrum* danego miejsca. Wzajemne relacje między *sacrum* a przestrzenią stanowią przedmiot badań geografii religii. Hierotopografia wyróżnia, w zależności od przyjętych kryteriów, różne typy świętych miejsc.

Na miejsca święte można więc patrzeć wieloaspektowo. Teolog powie o takim miejscu, że Bóg sam je wybrał, aby tu oddawano Mu cześć i zwracano się do Niego z prośbami o potrzebne łaski, a więc jest to miejsce szczególnej obecności Boga. Socjolog będzie w takim miejscu widział ośrodek grupowy i ważny ośrodek kultu religijnego. Badacz kultury dostrzeże w sanktuarium ogromne nagromadzenie elementów stanowiących o kulturze danej społeczności. Etnolog będzie analizował przenikanie idei i różnorodnych wytworów rękodzielnictwa, powstałych dzięki migracjom związanym z nawiedzaniem miejsc świętych. Geograf religii będzie badał relacje między *sacrum* a przestrzenią, ustalał trasy wędrówek pątników i analizował walory turystyczne takich ośrodków; pedagog może doszukiwać się w takich miejscach ważnych elementów wpływających na wychowanie.

PODSTAWOWE FUNKCJE SANKTUARIÓW

W naszych analizach koncentrujemy się na wychowawczej roli sanktuariów¹⁰, przy czym uwzględniamy specyficzny typ tych miejsc świętych, a mianowicie te, których charakter można określić jako pasyjno-maryjny.

Przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą miejscowego ordynariusza – pielgrzymują wierni z powodu szczególnej pobożności (KPK 1230). Funkcje to zadania, czynności, to – można powiedzieć – procesy życiowe, dzięki którym jakaś instytucja czy wspólnota istnieje i rozwija się. Realizowane przez jakąś instytucję, ośrodek lub osobę funkcje związane są z pełnioną rolą, która w jakimś sensie wyznacza rodzaj funkcji.

¹⁰ Dla ścisłości podaję, że terminów: sanktuarium, miejsce święte, ośrodek pątniczy, używam zamiennie i w tym referacie odnoszę je do sanktuariów o charakterze pasyjno-maryjnym.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że ośrodki pątnicze pełnią funkcje ściśle religijne, ale mogą pełnić również funkcje pozareligijne, takie jak: społeczne, narodowe, polityczne, kulturowe itp. Analizując wychowawczą rolę sanktuariów pasyjno-maryjnych zaznaczamy, że – jako ośrodki kultu religijnego – przede wszystkim uczestniczą one w wypełnianiu funkcji i zadań Kościoła powszechnego, którymi są: ewangelizowanie (tj. przekazywanie wiary, nauczanie), kult i diakonia (życie). Ośrodki pielgrzymkowe o charakterze pasyjno-maryjnym są więc miejscem, gdzie głoszona jest Ewangelia – przekazywane i przyjmowane przez słuchaczy orędzie zbawienia. Są też one ważnymi miejscami kultu, czyli miejscem, gdzie praktykuje się różnorodne obrzędy święte, za pomocą których wyraża się cześć wobec Boga i zyskuje się od Niego potrzebne łaski. W sanktuariach realizowany jest kult Boga, któremu okazuje się wiarę, cześć, wdzięczność i miłość. W sanktuariach pasyjnych w sposób szczególny przeżywa się paschalne tajemnice Jezusa Chrystusa i oddaje się hołd cierpiącemu Zbawicielowi.

Są też sanktuaria, w których oddawana jest szczególna cześć Matce Bożej lub innym świętym, ale osoby te są traktowane jako wzory godne naśladowania ze względu na ich otwarcie się na przyjęcie łaski Bożej; są one pośrednikami Boga ze względu na swą bliskość.

Sanktuaria realizują ogólne zadania Kościoła. W miejscach pątniczych w szerokim zakresie praktykowana jest chrześcijańska miłość, co znajduje zewnętrzny wyraz w indywidualnych i zorganizowanych dziełach miłości braterskiej.

SANKTUARIUM A AUTOFORMACJA

Przejdziemy teraz do omówienia szczegółowych zagadnień istotnych dla ukazania i scharakteryzowania wpływu sanktuarium pasyjno-maryjnego na postawę religijną przybywających tam osób. Uczynimy to analizując szansę, jaką stwarza miejsce święte dla rozwoju duchowego przybywających tam pielgrzymów. Dokonuje się to poprzez oddziaływanie takich miejsc na podstawowe elementy osobowości człowieka, co w praktyce znajduje wyraz w postawach, ściślej w poglądach, przekonaniach, emocjach i zachowaniach.

Mówiąc tu o wychowawczej roli sanktuariów sygnalizujemy, że pojęcie „wychowanie” rozumiemy tu z punktu widzenia religii¹¹; jest to pomoc udzielana

¹¹ Wychowanie z punktu widzenia świeckiego to: „[...] świadome, celowe i specyficznie pedagogiczne działanie osób z reguły występujących w różnych zbiorach (rodzinach, szkołach, innych) dokonywane głównie przez słowo (i inne postacie interakcji, zwłaszcza przez przykład osobisty) zmierzające do osiągnięcia względnie stałych skutków (zmian) w rozwoju fizycznym, umysłowym, społecznym, kulturowym i duchowym jednostki ludzkiej” *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 917.

człowiekowi w realizacji jego człowieczeństwa, pomoc w nadaniu własnemu życiu ostatecznego celu i sensu – rozumianego jako zjednoczenie człowieka z Bogiem poprzez kult i miłość. Wyrażając się zwięźle: wychowanie to pomoc udzielana jednostce w jej autoformacji, którą rozumiemy jako formowanie siebie na „obraz Boży”, na wzór Jezusa Syna Bożego.

Podstawowym wzorem życia dziecka Bożego jest postawa Jezusa Chrystusa Syna Bożego. Niezwykle nośny w aspekcie pedagogicznym jest też wzór życia Maryi Matki Jezusa. Zanim szczegółowo omówimy aspekty wychowawcze realizowane przez sanktuaria pasyjno-maryjne, zaprezentowane zostaną w skrócie podstawowe funkcje realizowane przez omawiane ośrodki duszpasterskie.

SANKTUARIA MIEJSCEM INTENSYWNEJ EWANGELIZACJI

Analizując strukturę ludzkiej osobowości (elementy takie, jak: potrzeby, uczucia, tendencje, cechy, nawyki itp.) niektórzy utrzymują, że najważniejszą cechą każdej jednostki jest jej filozofia życiowa, to znaczy jej system wartości¹². W przypadku osobowości chrześcijanina będzie to wiara, rozumiana tu jako przyjęcie *depositum fidei* (dziedzictwa wiary). Wiadomo zaś, że wiara rodzi się ze słuchania.

Wyżej zaznaczono, że wyrazem dojrzałej postawy religijnej jest świadomie przyjęta wiara chrześcijańska, czyli uznanie za prawdę tego, co Bóg objawił. Sanktuaria pasyjno-maryjne pełnią bardzo ważną rolę w przekazywaniu kerygmy Kościoła. Decydują o tym różne elementy.

Po pierwsze miejsca święte tworzą wspianiały i odpowiedni klimat sprzyjający głoszeniu, obwieszczaniu słowa Bożego, które w takim miejscu łatwiej jest przyjmowane jako słowo samego Boga. Słuchający słowa Bożego w sanktuarium ma świadomość, że znajduje się w miejscu szczególnym, wybranym przez Boga, nasiąkniętym *sacrum*. W tej sytuacji nauki (homilie, kazania, rozważania, nauczanie religijne itp.) głoszone w sanktuariach łatwiej odbierane są i przyjmowane jako słowo samego Boga.

Po drugie, sanktuaria – jako ośrodki duszpasterskie o szczególnej roli – mają zazwyczaj dobrą obsadę osobową. Tym bardziej, że znaczniejsze sanktuaria są obsługiwane przez zakony, które mogą sobie pozwolić na dobry, odpowiednio przygotowany i doświadczony skład personalny w takich miejscach. Tak więc w sanktuariach nauka Boża głoszona jest zwykle kompetentnie.

Na marginesie, mówiąc o realizacji ewangelizacyjnej misji w sanktuariach należy zaznaczyć, że – niestety – można w nich niekiedy zauważyć występujące

¹² Por. G. W. Allport, *Osobowość i religia*, Warszawa 1988, s. 74.

przypadki pewnych uproszczeń, przesadnego akcentowania elementów ubocznych lub nawet niewłaściwe, tj. niezgodne z oficjalnymi orzeczeniami Kościoła, głoszenie „historyjek” mających na celu zwiększenie atrakcyjności i „cudowności” danego ośrodka pątniczego.

Reasumując należy zdecydowanie stwierdzić, że sanktuaria mają ogromne możliwości w przekazywaniu nauki Bożej. Czynią to wprost – poprzez głoszenie słowa Bożego, lub też nie wprost – poprzez różne elementy wyposażenia ośrodka pielgrzymkowego, takie jak: obrazy, rzeźby itp.

ROLA SANKTUARIUM W BUDZENIU UCZUĆ RELIGIJNYCH

Miejsca święte pełnią ogromną rolę w budzeniu i ożywianiu uczuć religijnych, które są ważnym elementem postawy poszczególnego człowieka. Komponent afektywny nadaje kierunek całej postawie człowieka w stosunku do danego przedmiotu, poza tym ma on tzw. walencję, czyli ma określone zabarwienie emocjonalne¹³.

Nie ulega bowiem wątpliwości, że wiara ujmowana integralnie, jako odpowiedź człowieka Bogu, wymaga zaufania i miłości. Psychologowie twierdzą, że miłość jest rozpoznawaniem emocjonalnych przeżyć i potrzeb innych, co wyraża się w umiejętności czucia, „wczuwania się”, empatii¹⁴.

Należy uświadomić sobie fakt, że całe orędzie chrześcijaństwa mieści się w przekonaniu, że istnieje Bóg, który jest miłością udzielającą się człowiekowi poprzez swojego Syna Jezusa Chrystusa. Ponadto przyjmuje się, że Bóg stworzył człowieka na swój obraz i zachęca go, by kochał siebie i innych, tak jak On kocha siebie i człowieka.

„Dziedzictwo wiary” w ujęciu chrześcijańskim nie jest tylko zbiorem metafizycznych tez. Wiara wykracza poza intelekt i rozum (choć się im nie sprzeciwia) obejmując instynktową i uczuciową stronę człowieka. Ważną rolę pełni tu uczucie będące tym aspektem osobowości ludzkiej, który pozwala docierać do innych, w tym również do Boga, ujmowanego jako Miłość.

Sanktuaria pasyjno-maryjne mają ogromne możliwości wpływania na uczucia wiernych. Dominują w nich dwa typy nabożeństw. Jedne koncentrują się na męce Pana Jezusa, a drugie zmierzają do nawiązania bliskości z Maryją, Matką Syna Bożego i Matką wszystkich uczniów Jezusa.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pewne nabożeństwa specyficzne, charakterystyczne dla poszczególnych ośrodków pielgrzymkowych. Do takich

¹³ Por. S. Nowak, *Teoria postaw w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teoria postaw*, red. S. Nowak, Warszawa 1973, s. 51.

¹⁴ J. Dominian, *Cykle afirmacji ludzkich*, Warszawa 1979, s. 36.

nabożeństw należą: rozważanie Męki Pańskiej w różnej formie (np. w Kalwarii Zebrzydowskiej są to tzw. Dróżki Pana Jezusa¹⁵) i nabożeństwa maryjne (np. w Kalwarii Zebrzydowskiej Dróżki Matki Bożej składające się z trzech części: Droga współcierpienia Matki Bożej, Droga pogrzebu Matki Bożej oraz Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny¹⁶).

Wyróżnione wyżej elementy sprawiają, że w powszechnym odczuciu pielgrzymów w miejscu świętym łatwo jest wejść w przeżywanie *sacrum*, można w nim intensywniej przeżywać duchowe zjednoczenie z Bogiem przez doświadczenie krzyża i chwały¹⁷.

Na przykład znane w Polsce sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej jest wprost wymarzone miejsce ułatwiającym człowiekowi wejście w bardzo głęboki religijny kontakt z cierpiącym Chrystusem i Jego Bolejącą Matką, która po ziemskim, pełnym trudu i ofiary życiu „zasnęła”, zmarła, a następnie z duszą i ciałem została wzięta do nieba. Jako wymowny przykład tego typu przeżyć warto wymienić zachowania pątników w tym sanktuarium. W czasie odprawiania nabożeństw pielgrzymi często są bardzo wzruszeni, niekiedy mają łzy w oczach, a pragnąc czytelniej współuczestniczyć w Męce Chrystusa nie tylko się modlą, ale dla umartwienia niektóre odcinki trasy pokonują na kolanach lub, by pełniej wczuć się w mękę Zbawiciela, niosą kamienie na górę Ukrzyżowania. Dużą wymowę ma też powszechnie praktykowany zwyczaj nakazujący osobom pierwszy raz odprawiającym Dróżki Pana Jezusa nałożyć na głowę cierniową koronę uplecioną z gałązek tarniny lub jeżyny. Zazwyczaj też odprawiający nabożeństwo pasyjne pokonują na kolanach tzw. gradusy, czyli schody, po których Jezus był prowadzony do Piłata, i całują umieszczone w nich relikwie z Ziemi Świętej. Utrzymuje się też zwyczaj obchodzenia na klęczkach figury Jezusa w kaplicy określanej jako Piwnica oraz w kościele Trzeciego Upadku. W wirydarzu przy Bazylice oraz w grocie przy kościele Grobu Matki Bożej są „źródłka”, z których pątnicy czerpią wodę, przypisując jej właściwości lecznicze.

Należy podkreślić, że bardzo bogaty repertuar różnorodnych pieśni pasyjnych, praktykowane formy pobożności, specyficzne zwyczaje, przekazywane przez starszych świeckich przewodników „historie”, różnorodne opowiadania i przykłady, wpływają na pogłębienie i ubogacenie przeżyć religijnych pątników. Odprawiane nabożeństwa mają ogromną siłę oddziaływania, tak że potrafią porwać wyobraźnię, pobudzić i zintensyfikować uczucia religijne człowieka i zmobilizować go do metafizycznych medytacji.

¹⁵ R. Jusiak, *Kalwaria Zebrzydowska. Na ścieżkach świętych tajemnic*, Kraków 1998, s. 18.

¹⁶ Tamże, s. 12.

¹⁷ Por. S. Nowak, *Kazanie w Kalwarii Zebrzydowskiej*, w: *Kazania biskupów polskich w Kalwarii Zebrzydowskiej*, Wydawnictwo „Calvarianum” 1996, s. 137.

Na duchowe i estetyczne przeżycia wiernych w kalwaryjskim sanktuarium wpływa też piękno otaczającej przyrody, wspaniałość architektoniczna zabytkowych budowli sakralnych, bogata przeszłość historyczna, a przede wszystkim przemawiająca do pątnika z niezwykłą siłą wciąż żywa duchowość i religijny urok tego sakralnego miejsca, co znajduje wyraz w tradycyjnych obchodach drózkowych, w imponujących procesjach odpustowych, misteriach pasyjnych, licznych pielgrzymkach, tak zbiorowych jak i indywidualnych¹⁸.

Analizując rolę sanktuariów pasyjno-maryjnych w budzeniu i ugruntowywaniu uczuć religijnych pragnę posłużyć się wypowiedzią Ojca Świętego Jana Pawła II w odniesieniu do Kalwarii Zebrzydowskiej, który z wielką subtelnością i wnikliwością oddał „teologię” tego sanktuarium mówiąc: „Kalwaria [...] kryje w sobie wielką tajemnicę wiary” Warto przytoczyć fragmenty przemówienia wygłoszonego przez Ojca Świętego w tym sanktuarium: „[...] sercem śpieszyłem tutaj [...] Kalwaria ma w sobie coś takiego, że człowieka wciąga. Co się do tego przyczynia? Może i to naturalne piękno krajobrazu, które się rozciąga u progu polskich Beskidów. [...] Nade wszystko jednak to, co tutaj człowieka stale pociąga na nowo to właśnie owa tajemnica zjednoczenia Matki z Synem i Syna z Matką. Tajemnica ta opowiedziana jest plastycznie i szczerze poprzez wszystkie kaplice i kościółki, które rozłożyły się wokół centralnej bazyliki [...] Tajemnica zjednoczenia Matki z Synem i Syna z Matką na drózkach Męki Pańskiej, a potem na szlaku Jej pogrzebu od kaplicy Zaśnięcia do »grobu Matki Bożej«. A wreszcie tajemnica zjednoczenia w chwale na drózkach Wniebowzięcia i Ukoronowania. Wszystko to, rozłożone w przestrzeni i czasie, wśród tych gór i wzgórz, omodłone przez tyle serc, przez tyle pokoleń stanowi szczególny rezerwuar, żywy skarb wiary, nadziei i miłości ludu Bożego tej ziemi. Zawsze, kiedy tu przychodziłem, miałem świadomość, że zanurzam się w tym właśnie rezerwuarze wiary, nadziei i miłości, które nianiosły na te wzgórza, na to sanktuarium całe pokolenia ludu Bożego ziemi, z której pochodzę, i że ja z tego skarbcza czerpię [...] I zawsze miałem tę świadomość, że owe tajemnice Jezusa i Maryi, które tu rozważamy, modląc się za żywych lub zmarłych, są istotnie niezgłębione. Stale do nich powracamy i za każdym razem nie mamy dość. Zapraszają nas one, aby tu wrócić na nowo – i na nowo się w nie wgłębiać. W tych tajemnicach wyrażone jest zarazem wszystko, co składa się na nasze ludzkie, ziemskie pielgrzymowanie, na »dróżki« dnia powszedniego”¹⁹.

Ojciec Święty Jan Paweł II wymienił w tym przemówieniu wiele walorów sanktuarium pasyjno-maryjnego, które niewątpliwie wpływają na uczucia i odczucia wiernych nawiedzających takie miejsce.

¹⁸ Por. A. Jackowski, *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, „Peregrinus Cracoviensis” 2(1995), s. 67

¹⁹ Jan Paweł II, *Przemówienia. Homilie*, Kraków 1979, s. 181 n.

Oczywiście ważną rolę w takich ośrodkach pełni element maryjny. W Kalwarii Zebrzydowskiej kult maryjny przejawia się w nabożeństwie „drózkowym” Matki Bożej oraz w czci cudownego wizerunku Matki Bożej Kalwaryjskiej. Szczególnie uroczyste są obchody związane ze świętem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, odbywa się wówczas procesja Pogrzebu Matki Bożej oraz niezwykle barwna procesja Chwały Maryi Wniebowziętej.

Należy zaznaczyć, że w tym sanktuarium kult maryjny ma właściwe, teologiczne wymiary i ściśle harmonizuje z kultem Pana Jezusa. Zauważył to i wyraźnie podkreślił Ojciec Święty podczas swojego pobytu w Kalwarii mówiąc, że „szczególnie ujmująca jest dyskrecja, z jaką Matka Boża mieszka w swoim Sanktuarium”²⁰ (w tym sanktuarium cudowny Obraz Matki Bożej znajduje się w bocznej kaplicy).

Wyżej wspomniano wyznanie Ojca Świętego Jana Pawła II, wyrażone w liście z okazji setnej rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej; napisał wtedy: „[...] pragnę w jakiś sposób dać świadectwo Tej, która wychowywała moje serce od najmłodszych lat” Czcigodny Autor wskazuje jednoznacznie, że Maryja w Kalwaryjskim Wizerunku jest mu szczególnie bliska. Na to wyznanie należy spojrzeć w kontekście utraty we wczesnym dzieciństwie naturalnej matki ziemskiej, można powiedzieć, że wówczas młody Karol zwrócił się sercem do Maryi, a Matka Boża Kalwaryjska przejęła wychowawczą rolę w jego życiu. Pięknie o tym napisał jeden z biografów: „Ta matka, która odejdzie, zostawi małego chłopca, tak bardzo potrzebującego ciepła i matczynej pieśczo-ty – ona pozostawi mu w modlitwie Matkę Chrystusa”²¹. Oddając hołd Matce Bożej w kalwaryjskim wizerunku oraz przemierzając kalwaryjskie Dróżki upamiętniające mękę Pana Jezusa oraz rozważając życie i chwałę Wniebowziętej Maryi, Młody Pielgrzym intensyfikował swoje uczucia religijne, co niewątpliwie pomagało Mu w pełnym zwróceniu się ku Chrystusowi i nawiązaniu doskonałej komunii z Bogiem.

SANKTUARIA PASYJNO-MARYJNE A ŻYWOTNOŚĆ RELIGIJNA WIERNYCH

Termin żywotność religijna oznacza konsekwentne postępowanie zgodne z wymogami religii chrześcijańskiej. Dojrzała postawa religijna wyraża się w gotowości wypełniania w życiu tego, czego żąda przyjęta Boża prawda. Niekiedy wymaga to od człowieka zmiany dotychczasowego sposobu życia. Należy zaznaczyć, że bogate i urozmaicone elementy oddziaływania ośrodka kultu religijne-

²⁰ Por. A. Bujak, *Ojciec Święty pielgrzym kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 1983, s. 16.

²¹ T. D. Lebioda, *Tajemnice życia Karola Wojtyły*, Bydgoszcz 1991, s. 213.

go²², jakim są sanktuaria, sprzyjają procesowi intensyfikowania żywotności religijnej pątników.

W sanktuariach pasywnych rozważając i zgłębiając Mękę Pańską łatwiej jest wzbudzić w sobie uczucia skruchy serca i pokuty, a one sprzyjają podejmowaniu dobrych postanowień i zmianie życia na lepsze. W sanktuariach obserwuje się wiele przejawów głębokich przeżyć religijnych, dlatego łatwiej też jest w takich miejscach wejść w osobisty kontakt z Chrystusem, przeżyć spotkanie z Nim jak z żywą, czującą osobą. Rozważając mękę i śmierć krzyżową Jezusa Syna Bożego pełniej można przeżyć i zrozumieć głębię Bożej miłości. Z drugiej strony Piłatowe *Ecce Homo* (J 19, 5) uświadamia wiernym, że Jezus był w pełnym tego słowa znaczeniu człowiekiem. Chociaż był Synem Bożym, doświadczył strasznych ludzkich cierpień: opuszczenia, osamotnienia, zdrady, poniżenia, męki, przerażającej agonii na krzyżu. To wszystko stwarza klimat sprzyjający nawiązywaniu przyjaźni z Chrystusem i pełniejszego poznania Jego życia. Wówczas całe Jego ziemskie życie staje się przykładem do naśladowania, staje się wzorem i ideałem.

Tak więc można stwierdzić, że w sanktuariach pasywno-maryjnych prezentowane są i propagowane właściwe wzory życia chrześcijańskiego. Główna uwaga wiernych koncentruje się na postawie Syna Bożego, który z miłości ku człowiekowi przyjmuje dobrowolnie krzyż i składa na nim ofiarę z własnego życia.

Wspaniałym przykładem życia chrześcijańskiego, ukazywanym w sanktuariach o charakterze pasywno-maryjnym, jest również Maryja, wierna Służebnica Pańska i wierna towarzyszka Chrystusa na jego drodze krzyżowej. Maryja autentycznie żyła Chrystusowym duchem i była z Nim bardzo głęboko zjednoczona. W omawianych miejscach pielgrzymkowych głębiej można przeżyć prawdę – jak to wyraził swego czasu kardynał Karol Wojtyła – że „tajemnica Bogarodzicy w całości zawiera się w tajemnicy Chrystusa”²³. Maryja, Matka Wcielonego Słowa, jest najbliższa Bogu, a Jej duchowe macierzyństwo wobec wszystkich uczniów Jezusa powoduje, że jest Ona najbliższa każdemu człowiekowi. To właśnie duchowe macierzyństwo Maryi jest bardzo wyraźnie i często uświadamiane w omawianych sanktuariach, w których często podczas liturgii odczytywany jest fragment Ewangelii św. Jana (J 19, 25-27), opisujący śmierć Jezusa i oddanie umiłowanego ucznia swojej Matce („Niewiasto, oto syn Twój”, „Oto Matka Twoja”). Uświadomienie tego faktu powoduje duchowe zbliżenie się do Maryi, uznanie Jej za Matkę.

W przemówieniu do duszpasterzy sanktuariów maryjnych w 1969 r. kardynał Karol Wojtyła powiedział: „Uważam, że Kalwaria Zebrzydowska jako Sanktuarium Maryjne szczególnie nadaje się do posłania soborowego. [...] treść chrześ-

²² J. Majka, *Spoleczne ośrodki kultu religijnego (próba teorii)*, RTK 16(1969), z. 3, s. 65.

²³ K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 1972, s. 88.

cijaństwa w nim zawarta jest ogromnie bogata [...]. Wszystkie stacje Męki Pańskiej i »Dróżki«, na których przybywający tu pielgrzymi rozpatrują Mękę Pana Jezusa, wszystkie one wprowadzają nas na żywo w VIII rozdział Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*, czyli ukazują czynną obecność Maryi w życiu i dziele Chrystusa [...] Prowadząc refleksje teologiczne na temat Sanktuarium Kalwaryjskiego trzeba powiedzieć, iż dominantą tego sanktuarium jest tajemnica Pana Naszego Jezusa Chrystusa czyli Misterium Paschalne”²⁴.

W pasyjno-maryjnych ośrodkach pielgrzymkowych wielokrotnie, w różnych formach, nawiązuje się też do tajemnicy Zwiastowania i świadomego podporządkowania się Maryi woli Bożej („Niech mi się stanie według słowa Twego” – Łk 1, 38). Jest to element o dużej roli wychowawczej. Postawa Maryi przyjmującej Boże obwieszczenie i gotowej wypełniać wolę Bożą („Oto ja służebnica Pańska”) stanowi wspaniały przykład do naśladowania. Niezwykła doskonałość Maryi w realizowaniu własnego powołania według woli Bożej powoduje, że jest Ona prezentowana często jako wzór godny naśladowania.

Potwierdzeniem tezy o ogromnej roli sanktuariów pasyjno-maryjnych w formowaniu dojrzałej postawy religijnej niech będzie wyznanie papieża Jana Pawła II zawarte w książce *Przekroczyć próg nadziei*²⁵: „To sanktuarium [w Kalwarii Zebrzydowskiej – R. J.] [...] jest nie tylko maryjne, ale też głęboko chrystocentryczne. Pielgrzymki zaś, które przybywają, w ciągu dni swego pobytu w Kalwarii przede wszystkim odbywają »dróżki«, a są one po prostu »drogą krzyżową«, na której człowiek odnajduje swoje miejsce przy Chrystusie poprzez Maryję. Ukrzyżowanie jest też najwyższym punktem topograficznym, który dominuje nad całą okolicą Sanktuarium. Uroczysta procesja maryjna poprzedzająca uroczystość Wniebowzięcia to nic innego, jak wyraz wiary ludu chrześcijańskiego w szczególny udział Maryi w zmartwychwstaniu i chwale własnego Syna. Od najmłodszych lat maryjność wiązała się więc dla mnie ściśle z wątkiem chrystologicznym. W tym kierunku wychowywało mnie właśnie kalwaryjskie sanktuarium”

Ostatnie słowa: „w tym kierunku wychowywało mnie właśnie kalwaryjskie sanktuarium”, niewątpliwie mają charakter bardzo osobistego wyznania i są ważnym świadectwem dotyczącym postawionego na wstępie problemu. Papież dzieli się swoim doświadczeniem o osobistym dojrzewaniu duchowym. Jego osobowość kształtowała się w kontekście bogatego kapitału kulturowego własnej rodziny i środowiska lokalnego przy bardzo intensywnym oddziaływaniu sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej. Papież daje temu wyraz w różnorodnych wystąpieniach, odwołując się do okresu dzieciństwa i do roli Maryi, która – jak wyznaje – „wychowywała moje serce od najmłodszych lat”

²⁴ Wojtyła, *Kazanie do duszpasterzy sanktuariów maryjnych*, s. 244.

²⁵ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 157-158.

Wymownie wyraził to w jednej z wypowiedzi dotyczącej Maryi: „Całe Jej ziemskie życie było »pielgrzymką wiary« [...] Ta kobieta wiary, Maryja z Nazaretu, Matka Boga, została nam dana jako wzór naszego pielgrzymowania do wiary. Od Maryi uczmy się powierzać siebie woli Bożej we wszystkich sprawach. Od Maryi uczmy się żywić nadzieję nawet wtedy, kiedy wszelka nadzieja wydaje się próżna”²⁶.

Omawiając fenomen religijny sanktuariów pasyjno-maryjnych zwrócono uwagę, że w Kalwarii Zebrzydowskiej specyficznymi praktykami religijnymi są „Dróżki” Pana Jezusa i „Dróżki” Matki Bożej; a więc kult Męki Pańskiej oraz rozważanie życia, cierpienia i chwały Maryi. Wzajemne powiązanie tych aspektów podkreślił ks. kardynał Karol Wojtyła w jednym z kazań: „To przecież nie co innego, ale to Misterium Paschalne stanowi osnowę »Drózek« Pana Jezusa. Wprawdzie ostatnią stacją tych »Drózek« jest Ukrzyżowanie i złożenie do grobu, ale wiemy, ten grób trzeciego dnia został pusty. [...] Misterium Paschalne nie jest udziałem samego Pana Jezusa, ale jest również udziałem Jego Matki [...] Kalwaryjskie Sanktuarium pokazuje nam Matkę Bożą jako pierwszą uczestniczkę tajemnicy wielkanocnej [...] bo przecież na »Drózkach« Matki Bożej rozważamy Jej boleści, które Ona przeżyła wraz ze swoim Synem [...] ale w całości rozważamy przecież również Jej »zaśnięcie« i Jej Wniebowzięcie”²⁷.

PODSUMOWANIE

Reasumując dotychczasowe rozważania można jednoznacznie stwierdzić, że sanktuaria pasyjno-maryjne są miejscami, w których wierni kształtują dojrzałe postawy religijne. Przy czym należy zauważyć, że droga do dojrzałej postawy religijnej prowadzi przez pewne etapy.

Najpierw człowiek powinien świadomie otworzyć się na rzeczywistość pozaempiryczną, czyli szukać Boga. Sanktuaria, do których wierni pielgrzymują, są swoistego rodzaju oazami duchowymi; w ujęciu teologicznym – są miejscami szczególnej obecności Boga. Przybycie do takiego miejsca często bywa wyrazem pragnienia zaspokojenia potrzeby „szukania Boga”, ponieważ w takim miejscu można łatwiej niż gdzie indziej doświadczyć „spotkania z Bogiem”

Kolejnym etapem jest przyjęcie przez człowieka Dobrej Nowiny. W sanktuariach jest bardzo bogaty „stół słowa Bożego”, w takim też miejscu łatwiej jest uznać, że jest to słowo samego Boga. Dlatego słuchający mają szansę przyjmować w pełnym zakresie depozyt wiary i kształtować właściwe przekonania reli-

²⁶ Jan Paweł II, *Homilia do duchowieństwa*, w: *Maryja Matka Zawierzenia. Teksty wybrane*, Częstochowa 1986, s. 49 i 50.

²⁷ Tamże, s. 245.

gijne, które wzmacniane są i ubogacane głębokimi uczuciowymi przeżyciami religijnymi związanymi z bogatą gamą oddziaływań sanktuarium na afektywną stronę ludzkiej osobowości. W konsekwencji człowiek w pełni uświadamia sobie prawdę, że Chrystus jest drogą, prawdą i życiem człowieka (J 14, 6).

Wyrazem głębokich przeżyć religijnych w sanktuariach są zauważalne w nich przejawy autentycznej modlitwy pielgrzymów. Modlitwa jest łącznością z Bogiem. Miejsca święte ułatwiają kontakt z Bogiem. Takie przeżycie powoduje niekiedy przyjęcie całkowicie nowej orientacji w życiu, nowego sposobu myślenia, czyli owej biblijnej *metanoi*, rezultatem czego jest zmiana postępowania, co w praktyce znajduje wyraz w doskonalszym życiu.

Nawiązując do historii życia Jana Pawła II można powiedzieć, że sanktuarium pasyjno-maryjne (a takim jest niewątpliwie Kalwaria Zebrzydowska) wywarło na niego ogromny wpływ i ułatwiło mu religijne dojrzewanie. Wzór życia Maryi stał się dla Karola Wojtyły wychowujący nie tylko w młodości, ale również w całym Jego życiu. Można więc zdecydowanie stwierdzić, że sanktuaria (szczególnie te o charakterze pasyjno-maryjnym) są miejscami, które sprzyjają formowaniu dojrzałej postawy religijnej.

Zusammenfassung

In der ganzen katholischen Kirche dienen die meisten Sanktuarien (etwa 85%) der Marienverehrung. Ähnlich ist es in Polen, wobei hier zu den bekanntesten Sanktuarien auch solche mit Passionscharakter gehören (Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Paławska u.a.), in denen die Gottesmutter jedoch ebenfalls verehrt wird. Hervorgehoben werden muß, daß in den bekanntesten Mariensanktuarien in Polen bedeutsame Elemente des Passionskultes in Erscheinung treten.

Die vorliegenden soziologisch-theologischen Reflexionen konzentrieren sich auf praktische, pastorale Probleme und versuchen die Frage zu beantworten, inwieweit die Sanktuarien (mit Passions- und Marienkult) Orte der Formierung einer reifen religiösen Haltung sind und wodurch dieser Prozeß determiniert wird.

Die durchgeführten Analysen bestätigen die These, daß an den „heiligen Orten“, insbesondere in den mit Passions- und Marienkult, große Möglichkeiten bestehen, auf die Persönlichkeit der zu den Sanktuarien pilgernden Gläubigen einzuwirken. Bei der Analyse der erzieherischen Rolle dieser Sanktuarien wurde festgestellt, daß diese Orte – als Zentren des religiösen Kultes – an den Funktionen und Aufgaben der Weltkirche teilhaben, zu denen die Evangelisierung (d.h. die Weitergabe des Glaubens, die Unterweisung), der Kult und die Diakonie (das Leben) gehören.

Die Pilgerorte mit Passions- und Marienkult sind Stätten, an denen das Evangelium reichlich verkündet wird, d.h. die weitergegebene und von den Zuhörern angenommene

Heilsbotschaft. Die heiligen Orte schaffen ein wunderbares Klima, welches die die Verkündigung des Wortes Gottes begünstigt, das an einem solchen Ort leichter als das Wort des lebendigen Gottes selbst angenommen wird.

Die Sanktuarien sind auch wichtige Kultstätten, d.h. Orte, an denen heilige Riten zelebriert werden, in denen die Verehrung Gottes zum Ausdruck kommt und mittels derer die notwendigen Gnaden von ihm erlangt werden. In den Sanktuarien wird die Verehrung Gottes praktiziert, dem Glaube, Ehre, Dankbarkeit und Liebe erwiesen wird. In den Sanktuarien mit Passionscharakter wird das Paschamysterium Jesu Christi auf besondere Weise erlebt und dem leidenden Erlöser gehuldigt.

In den Passionsanktuarien mit ihrer Betrachtung und Vertiefung in das Leiden des Herrn ist es leichter, Gefühle der Reue und Buße im eigenen Herzen zu wecken, die die positive Entscheidung begünstigen, sich zu ändern und ein besseres Leben zu führen. In den Sanktuarien können viele Formen tiefer religiöser Erlebnisse beobachtet werden, weil es an solchen Orten leichter ist, persönlichen Kontakt zu Christus herzustellen und ihm als einer lebendigen, fühlenden Person zu begegnen.

In den Passions- und Mariensanktuarien werden entsprechende Vorbilder des christlichen Lebens präsentiert und propagiert. Die Aufmerksamkeit der Gläubigen wird vor allem auf die Haltung des Sohnes Gottes gerichtet, der aus Liebe zum Menschen freiwillig das Kreuz auf sich nimmt und im Kreuzesopfer sein eigenes Leben hingibt.

Zusammenfassend muß eindeutig festgestellt werden, daß die Sanktuarien mit Passions- und Mariencharakter Orte sind, an denen reife religiöse Haltungen der Gläubigen herausgebildet werden.